

О.Огоновський, аналізуючи причини неодноразових "абеткових заверюх", зазначав, що "негде 'правдї дѣти, ти заверюхи азбучни та переменьї правописни зїявились именно из-ь-за того, що Русь-Україна, втративши самостойность политичну, не могла сама решати про свою долю..." [10].

Закономірно, що ці неодноразові намагання запровадити латинську абетку до української графіки були приречені на поразку, адже природно ця система не могла відобразити всіх особливостей та специфіки української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімович В. Літери і політика // Наші дні. — 1943. — 4.9. — С.5.
2. Лозинський Й. Про впровадження польського алфавіту в руське писемництво // Rozmaitosci. — 1834. — №29.
3. Русалка Дністровая. — У Будимі, 1837. — С. 132.
4. Маковой І). Три галицькі граматики (Іван Могильницький, Йосиф Левицький, Йосиф Лозинський). — Львів, 1903. — С.83.
5. Літературный сборник, издаваемый галицко-рускою Матицею. — Львов, 1885. — С.1 17.
6. Додаток до "Вестника". — Вєдєнь, 1895. — Ч. 3 — 8.
7. Дідицький Б. О неудобности латинской азбуки в письменности русской. — Вєдєнь, 1859.
8. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К., 1982. — Т.47. — С. 45.
9. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу. — К., 1913, — С.280.
10. Огоновський О. История литературы рускои. Львовь, 1889. — Ч.П. — С.140.

Лілія Лушпинська

ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МОВОЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ ХІХ - ХХ ст.

Становлення нової української літературної мови здійснювалося в таких суспільно-політичних умовах, які вимагали постійного і послідовного утвердження національної самобутності етнічної мови українців, що закономірно привертало увагу до проблеми її походження, стосунків з іншими близькоспорідненими мовами, зокрема російською та польською. Ці питання впродовж тривалого часу були предметом зацікавленого обговорення, наслідки якого викладались у спеціальних публікаціях, подекуди дискусійного, полемічного характеру.

Розв'язання окресленої проблематики спиралося на тогочасний рівень мовознавчої науки, ті лінгвістичні ідеї, які були поширеними в Україні та поза її межами. Йдеться насамперед про загальнотеоретичні положення, а також погляди (інколи хибні й неточні) на генезу східнослов'янських мов.

Як відомо, панівною тривалий час була родовідна теорія постання всіх мов АЛПляхера, яка передбачала генеалогічне виведення однієї мови з іншої, існування спільних мов-основ, тобто прамов. Для усіх слов'янських мов такою мовою визнавалася праслов'янська, а для української, російської, білоруської встановлювався ще один проміжний етап — так званий "спільноруський", чи давньоруський, який прихильники цієї точки зору датували по-різному. О.Тараненко у статті "Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем" з цього приводу зауважував: "У наукових дискусіях навколо питання про походження сучасних східнослов'янських мов основна контроверза, що розводить дослідників по різні боки барикади (якщо не брати до уваги тих концепцій, що на даний момент сприймаються серйозними вченими як явно застарілі або цілком дилетантські), — це обстоювання, з одного боку, існування проміжної мовної ланки між праслов'янською і окремими східнослов'янськими мовами у вигляді спільної для них мови-основи — "спільнослов'янської" ("спільноруської") і "давньоруської" мов (одні дослідники розуміють під цими двома поняттями відношення хронологічно ранішого і пізнішого етапів розвитку однієї мови, інші їх ототожнюють), а з другого боку, — безпосереднього їх розвитку з відповідних діалектів праслов'янської мови" [7, 35]. Прихильників цих платформ можуть розділяти не тільки суто наукові, ; а політико-ідеологічні позиції. Автор згаданої статті зауважує, що перший із цих поглядів має значно "більше прихильників, ніж другий [7, 35].

Положення про так звану "давньоруську прамову", яке набуло певного поширення в XIX ст. і утвердилось згодом у радянському мовознавстві як єдино можлива інтерпретація генези східнослов'янських мов, не було новим. Воно часто спиралось на визнання етнічної спільності. Так, ще в 1765 році український історик, правник і державний діяч, один із найосвіченіших людей того часу Петро Симоновський стверджував, що "відмінність між Великоросіянами і Малоросіянами виникла тоді, коли вони (тобто Малоросіяни) опинилися під владою Литовською і Польською" [цит. за: 3, 5].

У 1823 році філолог Н.Грамадин теж вказував на існування єдиної мови до нашествия татар. Цієї думки дотримувався спочатку й П.Лавровський. "Таким чином, — писав він, — поклавши руку на серце, неупереджено, без захоплення, ми сміливо можемо повторити [...], що давня Російська мова, в межах сьогоднішньої Російської держави до XIV ст., не виявляє чіткого поділу на два наріччя, Великоросійське і Малоросійське, на яке натрапляємо ми пізніше і в теперішній час [...]" [цит. за: 3, II]. Говорячи про існування єдиної праруської мови, вчений у той же час виокремлює новгородське наріччя, надаючи йому статус самостійного ще до XIV ст. Таким чином, він сам руйнує свою теорію про єдину загальноруську мову до татар, а в пізніших своїх працях, наприклад, "Обзорі особенностей малорусского нарѣчія" П.Лавровський зовсім відходить від попереднього твердження про єдину мову східних слов'ян до XIV ст.

Гіпотетичну теорію праруської мови відстоював і О.Пахматов [8; 9; 10]. Однак її існування учений обмежував дописемним періодом, оскільки вже перші східнослов'янські писемні пам'ятки свідчили про значну відмінність у мові різних східнослов'янських регіонів.

Разом із тим деякі відомі вчені дотримувались іншої думки (наприклад, В.Копітар, І.Свенціцький, С.Смаль-Стоцький, А.Кримський, М.Возняк, К.Студинський, Є.Тимченко, (Журило та інші). Ці дослідники заперечували існування праруської мови і на науковій основі виводили українську мову безпосередньо із праслов'янської. При цьому простежується посилання на теорію хвиль Йогана Шмідта (запропоновану ним у 1872-1875 рр.), за якою всі мови розвиваються рівнорядно.

"Українська мова уявляє собою тільки добуток дальшого розвитку праслов'янської, раніше колись дійсно говореної мови, уявляє собою тільки переобрання, перетворення праслов'янської мови на спеціальний український лад, так як усі інші слов'янські мови уявляють собою перетворення праслов'янської мови на їх питомий лад", — стверджував С.Смаль-Стоцький у статті "Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення" [6, 40]. Учений виділяє самостійну українську мову з VI століття і говорить про дві фази розвитку кожної слов'янської мови. Перша — розвиток окремої слов'янської мови як говору у складі праслов'янської мовної спільності, який взаємодіє з іншими говорами цієї спільності. Друга — становлення окремого говору як самостійної мови зі створенням власних мовних рис, не властивих іншим мовам. Уже потім кожна мова живе власним життям із власними говорами. Відповідно тепер можна знаходити причинні й генетичні зв'язки з такими явищами інших слов'янських мов у праслов'янській добі, інші ж — у самостійному розвитку мови її заперечують досліджені мовні факти [6, 59].

Подібні думки щодо розвитку слов'янських мов висловлював також І.Свенціцький. Він визнавав, що з праслов'янської мови, яка виділилась із балто-слов'янської прамови, "ровинулись, очевидно, інші слов'янські мови з усім їх внутрішнім багатством наріч і говірок" [5, 20].

На основі лінгвістичних даних (типологічного дослідження звукової системи слов'янських мов, їхнього словотвору та словозміни) учений робить висновок, що всі слов'янські мови можна згрупувати на східну, західну і південну галузі. Водночас дослідник додає: "З кожної галузі слов'янських мов єсть, однак, перехідна огнива як в звучанні, так і в словозміні і в словниці, що з'єднує поодинокі мови між собою" [5, 22]. Досліджуючи мову пам'яток XI-XIII ст., І.Свенціцький робить висновок про культурний вплив Києва на Новгород, Курськ, Володимир, Ростов, і в той же час про відсутність єдності, тотожності мови північних і південних слов'ян.

Такі ж міркування знаходимо й у працях І.Огієнка: "Огляд українського язикознавства" (Львів, 1907), "Чистота й правильність української мови" (Львів, 1925), "Слов'янське письмо перед Костянтином" (К., 1928), "Історія української літературної мови" (Київ, 1995) та інші. Тут учений говорить не лише про розмовний, а й про писемний варіанти українців. Основна думка цих праць базується на дослідженні історії українського письма та українського алфавіту — "ніколи не було якоїсь однієї спільної руської мови на Сході слов'янства" [4, 62].

Співзвучним до попередніх тверджень у наші дні є погляд Ю.Шевельова, викладений у його статті "Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова?" (Київ, 1994): " [...] справжня "жива" українська мова ніколи не була "давньоруська", ніколи не була "спільно-руська" [...], не була предком або нащадком або відгалуженням російської мови. Вона повставала й повстала з праслов'янської, формуючись від 6 до 16 ст." [11, 16].

У своєму підході до генезису української мови як самостійної гілки в слов'янському світі українські вчені були не самотні. Так, польський учений Г.Бандтке ще в 1815 році у статті "Зам'ячання о языках Богемскомъ, Польскомъ й нынѣшнемъ Россійскомъ" твердив: " [...] малоросійське нареччя є давнішим за інші: оскільки Київ процвітав уже в той час, коли Москва не існувала" [1, 124]. А польський і російський філолог М.Красуський вважав, що: "[...] і малоруська і великоруська (переважно народна) мови розвивалися самостійно без допомоги старослов'янської ще в доісторичний час" [2, 3].

Отже, українські та зарубіжні вчені неодноразово вказували на відсутність єдиної мови у східних слов'ян і аргументовано доводили це положення. Проте воно не могло зайняти належного місця в мовознавчій науці, зокрема українському радянському мовознавстві, де панівною була ідеологічно забарвлена теорія спільної східнослов'янської мови, а духовний і культурний розвій українців відбувався у край несприятливих політичних, ідеологічних обставинах, які не тільки не сприяли утвердженню об'єктивних лінгвістичних положень, але й постійно примушували українських учених, громадських діячів доводити самостійність української мови, її функціональну повноцінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бавдтке Г. Зам'ячання о языкахъ Богемскомъ, Польскомъ й нынѣшнемъ Россійскомъ. — 1815. — С.124-127.
2. Красуський М. Древность малоросійского языка. — Одесса, 1880.0,
3. Максимович М. Нове письма М.Погодину // День. — М., 1863. — №8-16. — С.5-70.
4. Отієнко І. Історія української літературної мови. — Київ, 1995.
5. Свенціцький І. Основи науки про мову українську. — Київ, 1917.
6. Смаль-Стоцький С. Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. — Львів, 1925.
7. Тараненко О. Мова Київської Русі: вузол історично-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем // Мовознавство. — 1993. — №2, — С.35-38.
8. Шахматов О. К вопросу об образовании русских наречий. — Варшава, 1894;
9. Шахматов О. Очерки древнейшего периода истории русского языка. — Петроград, 1915.,
10. Шахматов О. Украинский народ в его прошлом и настоящем. — Петроград, 1916. П.Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов'янської глотогонії. Дві статті про повстання української мови. — К., 1994. — С.3-30.

Стефаша Панцьо

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ТВІРНИМИ ІМЕННИКАМИ І ПОХІДНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ З СУФІКСОМ -Н. У ЛЕМКІВСЬКИХ ГОВІРКАХ

Діалектний словотвір в українському мовознавстві належить до малодосліджених проблем. Діалектному словотвору південно-західного нареччя присвячені окремі розвідки, монографічні праці відомих лінгвістів, зокрема Г.Шила, І.Ковалика, В.Нмчука, Я.Закревської [5, 162]. Але вивчення словотвірних особливостей народнорозмовної мови залишається актуальним. Останнім часом у діалектологічній науці чимала увага приділяється словотвору гуцульського та бойківського говорів. Багата словотвірна структура лемківських говірок ще недостатньо опрацьована і не знайшла ґрунтовного висвітлення. Зафіксований у словниках та інших різних джерелах, зібраний матеріал дозволяє з'ясувати продуктивність окремих словотвірних типів у цих говірках, простежити активність словотворчих засобів, виявити специфіку словотвірної структури дериватів, визначити семантико-словотвірні відношення між похідними і твірними словами. Відомо, що в новоутвореному суфіксальним способом слові є такі структурні і семантичні властивості, які споріднюють його з твірним. Проте у процесі мовної номінації нерідкі випадки, коли семантична мотивація послаблена